УДК 811.111’373.612.2:373.221

ДЕСКРИПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІТОНОМІНАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ОПИСІВ ЛЮДИНИ)

Л.В. Пушко,
Шосткинський інститут Сумського державного університету, м. Шостка

У статті досліджується дескриптивна природа фітономінацій, що залучаються до описів зовнішності людини та розглядаються мовні способи когнітивної репрезентації знань про навколишній світ в концептуальній системі людини за допомогою цих номінацій.
Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, концепт, фітономінація*.

Пріоритетним напрямком лінгвістики XX–XXI століть визнається антропоцентризм, що зумовлено впливом культурних , соціальних і політичних чинників на розвиток мови сьогодення. Беручи початок ще з античної епохи, цей принцип є одним з домінуючих у світогляді людини. Як методологічний принцип сучасних лінгвістичних досліджень, які здійснюються у когнітивній парадигмі знань, антропоцентризм зводиться до того, що акцент у вивченні наукових об’єктів спрямовується на їх значущість для людини та її життєдіяльності та на їх функціональність у розвитку людської особистості [1, с.212]. Запропоноване дослідження спирається на принцип антропоцентризму, цим визначається його **актуальність.**

Об’єктом дослідження є фітономінації, що залучаються до описів зовнішності людини, а **предметом** дослідження є дескриптивна природа фітономінацій та її реалізація в антропоописах.

Метою дослідження є виявити дескриптивний потенціал фітономінацій як суттєвий спосіб концептуалізації світу в англомовній картині світу та семантизації номінацій в системі англійської мови.

Мова і людина перебувають в обопільному зв’язку. На це наголошує і І.Г. Ольшанський, зазначаючи, що реалізація принципу антропоцентризму відбувається завдяки двом поглядам на лінгвістичні дослідження: "людина в мові" і " мова в людині" [2, с.45]. Мову не можна збагнути без урахування фігури її творця та її користувача. Ця фігура в одній особі є одночасно і фігурою спостерігача, який стає головним об’єктом когнітивно–комунікативного вивчення мовленнєвої діяльності
[3, с.45].

Мова, перебуваючи виключно в арсеналі людини, власне і використовує цю ж людину для опису різних характеристик – розміру, форми, місцезнаходження, часу, простору, тощо. Універсальна здатність людини інтеріоризувати, архівувати та реінтерпретувати інформаційний потік та зберігати найсуттєвіше у вигляді певних ментальних репрезентацій є важливим компонентом когнітивної інфраструктури людської діяльності. При цьому мова є тим матеріальним конструктом, за допомогою якого конституюється концептуальна картина світу. Цей феномен віддзеркалюється у свідомості людини у вигляді вторинного існування об’єктивного світу і є результатом її абстрагуючої діяльності. Інтенсивність гносеологічного процесу визначається рівнем накопиченого досвіду людини, що є підґрунтям існування процесу концептуалізації. Цей процес "спрямований на виділення мінімальних одиниць людського досвіду в їх змістовому уявленні" [3, с.21] та полягає "в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об’єкти, явища дійсності та їх ознаки" [4, с.258].

Поміж широкого різноманіття визначень когнітивної сутності концепту ми акцентуємо увагу на слушному спостереженні О.С. Кубрякової про те, що концепт – це одиниця "ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини" [5, с.77]. Ця

одиниця пізнання світу може мати різний ступінь інформативної насиченості, залишаючись при цьому цілісним утворенням, здатним поповнюватися, змінюватися і відображати людський досвід [6, с.77]. Вербальний і невербальний досвід, що залучається у процеси категоризації та членування світу, потрапляє під вплив мови, що виявляється не стільки у використанні і комбінаториці наявних знаків мови, скільки в підведенні нового досвіду і позначень для його віддзеркалення в концептуальній системі людини під звичні рубрики людської класифікації [8, с.145].

Поділяючи думку А.П. Мартинюк щодо структури змісту концепту, який постає як "набір асоціацій", джерелом яких є зовнішній та внутрішній контекст, варто зазначити, що внутрішній контекст маніфестує попередній досвід у різноманітних проявах: мовний і позамовний, усвідомлюваний і неусвідомлюваний, когнітивний, перцептивний і емоційно–оцінний. "Цей досвід включає усі види знань, як про предмети і явища навколишнього світу, їх властивості і відношення, так і про парадигматичні та синтагматичні особливості мовних форм, що їх позначають, а також систему соціальних норм і оцінок, що накладається на ці знання, та пов'язані з ними емоційні переживання і враження" [9, с.3]. Постійно змінюючись під впливом нових інформаційних потоків, досвід набуває інгерентної властивості – динамічності.

Особливо яскраво ця характеристика досвіду маніфестується у спілкування людини з природою, зокрема з рослинним світом.

Як невід'ємна частина природного світу людина завжди намагалася з'ясувати, який компонент у діаді "людина – природа" є детермінуючим. Стверджуючи первинність природи, людина водночас позиціонувала себе володарем та безсуперечним господарем природних ресурсів. Рослинні скарби становили більшу цінність для людини через певні переваги рослин над тваринами: відносна іммобільність представників рослинного світу може пояснити їх легкодоступність та популярність. По-перше, побутове застосування рослин було дуже широким: будова житла, виготовлення знарядь праці, побутових речей, прикрас. По–друге, рослини були першою їжею та ліками людини. Саме завдяки рослинному світові людина відчула себе справжнім переможцем над природним світом. Адже, легше здолати "нерухомого" суперника ніж швидкого і спритного, якими були представники тваринного світу. На доказ цього можна пригадати спроби людської спільноти отримати користь з дикорослих рослин, окультурити дикі рослини і, нарешті, замахи підкорити рослинний світ собі, застосовуючи селекційні методи у вирощуванні і розмноженні рослин.

Повсюдно оточуючи людину у навколишньому світі, рослини сприяли розширенню фонових знань людини про природу та її процеси, які є невичерпним джерелом додаткових значеннєвих компонентів мовних номінацій. Це, в свою чергу, зумовило збагачення семантичного потенціалу фітонімічних номінацій. Рослинні асоціації як компоненти концептуальної моделі світу не завжди корелюють з елементами мовної моделі світу. Однак будь-який аспект колективного чи індивідуального уявлення про рослину у випадку комунікативної необхідності може бути перекодований засобами мови у конотативний компонент значення фітонайменування. Так, рослинні ознаки асоціюються з будь-яким реальними, уявними чи уявлюваними об'єктами, явищами, ситуаціями, тощо, базуючись на фонових знаннях людини, її психофізіологічного, культурно-символічного та соціального досвіду.

Особливості фітонімічної конотації визначаються, на нашу думку, походженням асоціації, яка пов'язує рослинний образ з будь-якою іншою сутністю.

Переосмислювання фітонайменування в процесі лінгвокреативної розумової діяльності спирається на ту сферу фонових знань людини, куди інформація надходить з індивідуального чи соціального досвіду її життєдіяльності і видимому просторі, багатому на рослинні сигнали, гносеологічно та комунікативно значущі для людини. Іншим джерелом фонових знань є фонд надіндивідуальних знань,

набутих попередніми поколіннями мовного колективу та таких, що зберігаються у найрізноманітніших знакових формах.

Існує два джерела уявлень про ті чи інші рослини: емпіричний і семіотичний. Відповідно, конотативний компонент семантики фітонайменування може мати емпіричне або семіотичне походження.

За Т.В.Пастушенко, асоціативні образи емпіричного походження складають основу конотативних значень двох типів: емотивно-афективні та емпірійні. Перший тип виявляє залежність не лише від уявлень людини про той чи інший образ, але й також від об'єктивних, іманентних властивостей природних стимулів [10, с.80].

Емотивно-афективний компонент в змістовній структурі фітономінації – це додатковий елемент змісту фітонайменування, комунікативно-функціональне навантаження якого полягає у збудженні в адресата певної емоції або стимулюванні прогнозованого емоційного стану за допомогою актуалізації в його свідомості заданого рослинного образу. При цьому очікуваний ефект повинен бути аналогічним ефекту, який викликає безпосередню дію відповідного рослинного подразника на зоровий аналізатор людини.

Формування емотивно-афективного компоненту в змістовній структурі фітономінацій, на відміну від формування власне емотивного компоненту, не має ніякої опори на асоціативно-образну мотивацію.

Механізм дії рослинного образу, що утворюється засобами мови, на емоційну сферу людини ґрунтується на здатності свідомості штучно викликати відчуття присутності рослини, а також увесь комплекс інших, пов'язаних з нею відчуттів і емоцій.

Емоційний заряд, який несе фітономінація, що містить емотивно-афективний компонент, визначається типовим потенціалом дії відповідного реального рослинного стимулу при загальній опорі на контекст, який сприяє "підтримці" (термін І.А. Стерніна [11, с.115–118]) семи емоціогенності даної фітономінації.

Some said Beth's hair was her best feature. Others preferred her almond–shaped eyes, while a number of men had commented on her wide, shapely mouth, seeming especially to admire the pointed twin peaks of the full upper lip [13, p.1].

У наведеному фрагменті форма очей героїні порівнюються із мигдалем. Рослинна номінація, синтезує у свідомості емоційно–позитивний образ, що актуалізує сприятливу характеристику зовнішності жінки. Саме завдяки залученій фітономінації замальовується оптимально прийнятний образ симпатичної жінки, очі якої і не занадто вузькі, і не надмірно широкі.

She kept her mind in the moment, thinking no further than the act of stretching her long legs out on to the street and of how pleasurable it was to hold her willowy body back for a moment, like a hidden promise [13, p.237].

Метафоризація фітоморфних номінацій сприяє оптимізації дескриптивного потенціалу фітономінацій, спираючись на асоціативно-образну мотивацію залученої фітосутності. Гнучкий стан жінки, що імпліцитно має позитивний валоративний ефект, співвідноситься з деревом – *вербою*, гілки якого характеризуються відповідною ознакою. Прагматична потенція фітоморфної номінації есплікується загальним сприятливим фоном опису жінки.

Емоціогенний компонент семантики фітономінацій виступає як семантична суть прагматичної спрямованості, яка забезпечується потенціалом властивої або приписуваної людиною дії природного рослинного сигналу. Його синтез емоціогенного компоненту в змістовній структурі фітономінації здійснюється як реалізація здатності слова таким же чином впливати на органи чуття людини, як і те, що воно позначає.

Серед рослинних конотацій емпіричного походження виділяються також емпірійний тип, до якого відносимо конотативні змісти, які виникають в семантиці фітономінації за умови її реалізації у відповідному контексті таким чином, що попередній досвід взаємодії з навколишнім світом дозволяє адресатові

повідомлення адекватно "розшифрувати" додаткове інформативне і комунікативне навантаження, закодоване в змістовній структурі даної фітономінації. Можна навіть спостерігати цілі комплекси асоціацій, які реалізуються в одній фітономінації.

Her shiny grey bob framed a jovial face with small brown eyes, apple cheeks and a permanently smiling mouth [13, p.157].

Наведений фрагмент демонструє залучення комплексу асоціацій за формою та кольором, які актуалізують позитивні риси у зовнішності людини. Кодування круглої форми та не блідого (відтінки червоного) кольору обличчя за допомогою фітономінації *яблуко* корелює із стереотипним образом симпатичної жінки.

Nevertheless, her ash–blonde hair, clear creamy skin and deep blue eyes made her look as fresh as a spring flower that had somehow wafted into a drab and dingy backyards [13, p.273].

Додаткове інформативне і комунікативне навантаження фітономінації пов'язане із попереднім досвідом взаємодії з фітосутностями. Весняні квіти, які завжди здаються свіжими та витонченими, зазвичай генерують позитивні емоції, що імплікується у наведеній компаративній конструкції.

Емпірійний компонент в семантиці фітономінацій містить концентроване знання про деяку позамовну ситуацію, репрезентація якої здійснюється за допомогою рослинного образу. Конотативні значення фітономінацій можуть також базуватися на інформації, яка зберігається і передається членами соціуму і різноманітних знакових формах. Такого роду інформація складає семіотичне джерело формування рослинних образів. Асоціативно-рослинні образи семіотичного походження лягають в основу конотативних компонентів семантики фітономінацій, що носять культурний або соціальний характер.

Культурні компоненти семантики фітономінацій, як правило, є приналежністю семантичної структури стійких поєднань, складних слів, до складу яких входять фітономінації, або окремих системних лексико-семантичних варіантів, в яких здатне реалізуватися дана фітономінація.

Her large green eyes were fringed by long, naturally thick lashes, and her small retrousse nose was sprinkled with freckles. But best of all were her rosebud lips that were as fascinating to watch as she talked, as her lilting Welsh voice was melodious to listen to [13, p.289].

Англомовна спільнота особливо поважно відноситься до троянди як символу англійської державності. Це експлікує семантичне навантаження даної фітономінації та її дескриптивний потенціал, що зафіксовано у лексикографічних джерелах. *rosebud mouth/lips – a mouth or lips that have a small round shape and are very red* [12, p.1520] – *рот або губи, що мають маленьку круглу форму і дуже червоні.*

Метафорична екстраполяція фітономінацій у описах зовнішності людини реалізує ізоморфні та колоративні асоціації, які ґрунтуються на досвіді людини взаємодіяти з навколишнім оточенням. Семантика фітономінацій спроможна відбивати різноманітні компоненти уявлень людини про рослинний світ в його емпіричному, культурному чи соціальному відбитті. Фітономінації виявляють свій дескриптивний потенціал завдяки процесу метафоризації, і тим сприяють концептуалізації світу в англомовній картині світу та семантизації номінацій в системі англійської мови.

ДЕСКРИПТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ФИТОНОМИНАЦИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ОПИСАНИЙ ЧЕЛОВЕКА)

Л.В. Пушко

В статье исследуется дескриптивная природа фитономинаций, которые вовлекаются в описание внешности человека, и рассматриваются языковые способы когнитивной репрезентации знаний об окружающем мире в концептуальной системе человека с помощью этих номинаций.

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, концепт, фитономинация.*

DESCRIPTIVE POTENTIALITY OF THE NATURE WORDS (IN THE ENGLISH DISCOURSE)

L.V. Pushko

This article explores the botanical nominations involved in the descriptions of people and examines the linguistic methods of cognitive representation of knowledge of the surrounding world in the human conceptual system with the help of these nominations.

Key words: *cognitive linguistics, concept, botanical nomination.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е.С.Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144 – 238.
2. Ольшанський И.Г. Лингвокультурология в конце XX века: Итоги, тенденции, перспективы / И.Г.Ольшанский // Лингвистические исследования в конце двадцатого века. – М.: Наука, 2000. – С.26–56.
3. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнитивно–дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля–К, 2006. – 716 с.
5. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е.С. Кубрякова. // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 141–172.
6. Рябцева Н.К. Мысль как действие или риторика рассуждения / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 75–91.
7. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англомовному дискурсі: монографія / І.К. Кобякова – Вінниця: Нова книга, 2007. – 128 с.
8. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 141–172.
9. Мартинюк А.П. Регулятивний потенціал мовного значення (на матеріалі англомовної політичної образи) / А.П. Мартинюк // Наукові праці Кам'янець–подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 22, Том 2. – Чернівці: Книги–ХХІ, 2010. – С.3–6.
10. Пастушенко Т.В. Цветовая коннотация как форма языковой интерпретации мира / Т.В. Пастушенко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Константа, 2000. – № 500. – С. 79–84.
11. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / И.А. Стернин. – Воронеж, 1985. – 171с.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Pearson Education Limited, 2009. – 2082 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Lewis S. Silent Truths. / S. Lewis. – London, Arrow Books, 2002. – 726 p.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.